

Baboi A.M.assistant of law department,
Vinnytsia National Agrarian University**PROHIBITION OF TORTURE AND INHUMAN TREATMENT AS A RIGHT TO HUMAN DIGNITY****Бабой А. М.**асистент кафедри права,
Вінницький національний аграрний університет**ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВЕДІННЯ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ**

Summary. The article examines the scope and content of the right to respect for human dignity and finds that the prohibition of torture is an integral part of the right to respect for human dignity. The state of compliance with Ukraine's obligations under Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms has been determined on the basis of an analysis of ECHR decisions in which Ukraine is responsible.

It is determined that the arbitrariness of state bodies, which is manifested in the excess of power, the application of physical and psychological violence to detainees, suspects, accused, defendants and prisoners, is not only a statement of cruelty and permissiveness of the state authorities, punishment on medical recommendations, which violates the principle of inevitability of criminal punishment. It is also found that any decision taken in favor of the applicant, alleging a violation of the Convention by the State of Ukraine, was subject to just satisfaction of the non-pecuniary or pecuniary damage suffered. It has been established that one of the most effective means of preventing ill-treatment of persons deprived of their liberty is a thorough investigation by the competent authorities of all complaints of such behavior and, where appropriate, the appropriate punishment of the guilty.

Резюме. В статті досліджено обсяг та зміст права на повагу до людської гідності, встановлено, що заборона катувань є невід'ємною складовою права на повагу до людської гідності. Визначено, на підставі аналізу рішень ЄСПЛ, відповідачем в яких є Україна, стан дотримання зобов'язань Україною щодо статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Визначено, що свавілля державних органів, яке виявляється в перевищенні владних повноважень, застосуванні фізичного та психологічного насильства до затриманих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних та ув'язнених є не тільки констатацією жорстокості та всюдозволеності державних органів, а й може стати підставою для звільнення від відбування покарання за медичними рекомендаціями, що порушує принцип невідворотності кримінального покарання. Також встановлено, що за кожним рішенням, прийнятим на користь заявника, в якому констатується порушення норм Конвенції з боку держави України, йде справедлива сатисфакція завданої моральної чи матеріальної шкоди. Встановлено, що одним з найбільш ефективних засобів запобігання жорсткому поведінню з особами, позбавленими волі, є ретельне розслідування компетентними органами всіх скарг на таке поведіння і, у разі потреби, відповідне покарання винних.

Key words: *human rights, natural human rights, human dignity, prohibition of torture, inhumane treatment, respect for human dignity.*

Ключові слова: *права людини, природні права людини, людська гідність, заборона катування, нелюдське поведіння, повага до людської гідності.*

Постановка проблеми. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [1] має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав, забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод у всьому світі. Держава Україна приєдналась до Конвенції в 1997 році, чим взяла на себе зобов'язання привести законодавство, судову та адміністративну практику у відповідність із нормами Конвенції. Перш за все, це використання практики Європейського суду з прав людини національними судовими установами. Практика Європейського суду дає змогу скласти уявлення про дійсний обсяг зобов'язань за Конвенцією. Підтвердженням тому може слугувати

той факт, що Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів про права людини, передусім Загальної декларації прав людини [2]. Так, відповідно до Плану дій Ради Європи для України на 2008 – 2011 роки було передбачено імплементування Спільної програми Європейського Союзу і Ради Європи «Боротьба з жорстоким поведінням і безкарністю» [3], яка охопила країни Південного Кавказу, Україну й Молдову. Ця програма сприяла розвитку національних можливостей у проведенні ефективного розслідування скарг на жорстоке поведіння з боку міліції (поліції) у відповідності до європейських стандартів. Реалізація цієї програми стала неоціненною допомогою для

підвищення дієвості розслідування на національному рівні тверджень про факти застосування катувань із наголошенням важливості застосування належних санкцій у випадку, коли провину доведено, та для здійснення протидії будь-яким проявам безкарності. Ці зобов'язання набувають чітких образів у приписах суддів Європейського суду, розкриваючи свій зміст на прикладі конкретних справ. Конвенція закріплює на міждержавному рівні ряд фундаментальних людських прав, гарантованих державою.

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що гідність людини виступає як основа невід'ємних прав та свобод людини та правової системи в цілому. Людська гідність є первинною та визначальною для всіх інших соціальних, а також правових цінностей, зокрема: свободи, справедливості та формальної рівності. Право на честь, гідність та ділову репутацію є найважливішою соціально-правовою цінністю і необхідною для будь-якої держави та суспільства. Заборона катувань та нелюдського поводження є необхідною умовою забезпечення права на людську гідність. Саме тому, ця тема є перспективним напрямом для подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато вітчизняних та іноземних науковців присвятили свої наукові праці з'ясуванню обсягу та змісту ст. 3 Конвенції, визначенню обсягу та змісту права на повагу до людської гідності. Серед них варто зазначити П.М Рабиновича, М.І. Хавронюка [4], В. Буткевича [5], Е. А. Лукашеву [6].

Метою статті є: визначення поняття та обсягу права на повагу до людської гідності, аналіз рішень ЄСПЛ на предмет дотримання статті 3 Конвенції, відповідей в яких є держава Україна, визначення стану дотримання Україною зобов'язань по статті 3 ЄКПЛ.

Виклад основних результатів досліджень.

Конституція України визнає гідність і честь людини, так само як і її життя, здоров'я, недоторканність і безпеку, найвищими соціальними цінностями, закріплює право кожного на повагу до його гідності [7]. Ніхто не повинен зазнавати такого поводження і покарання, що принижує його гідність, а також посягання на його честь та репутацію (ст.ст. 5, 12 Загальної декларації прав людини [2]; ст.ст. 7, 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [8]).

Гідність виступає як основа невід'ємних прав та свобод людини та правової системи в цілому. Людська гідність є первинною та визначальною для всіх інших соціальних, а також правових цінностей, зокрема: свободи, справедливості та формальної рівності. Право на честь, гідність та ділову репутацію є найважливішою соціально-правовою цінністю і необхідною для будь-якої держави та суспільства. П. М. Рабинович, обґрунтовано доводить необхідність більш рельєфно відобразити значущість гідності людини, як основи, фундаменту усієї системи її основоположних прав і

свобод, включивши це положення до ч.1 ст.21 КУ [9, с. 103-104]. Відомий дослідник у галузі прав людини О. Лукашева у цьому зв'язку зазначає, що гідність – це визнання суспільством соціальної цінності, унікальності конкретної людини, значущості кожної особи як частки людського співтовариства [6, с. 144]. Змістом права на повагу до гідності людини є законодавчо встановлена та гарантована державою сукупність норм, які дають кожній людині впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе інших людей, державних органів та їх посадових і службових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані [4, с. 152].

Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68) [10].

Закріплене у статті 3 Конвенції право – заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання – є однією з найважливіших засад демократичного суспільства та необхідною складовою права на повагу до людської гідності. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання визначає "катування" як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державнимипосадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. [11] Стаття 3 Конвенції розмежовує такі види поводження: катування (поводження найвищого рівня жорстокості), нелюдське, таке, що принижує гідність. Формами забороненого поводження є не тільки фізичне насильство (побої, катування), а й

психічне насильство, що, в свою чергу, може завдати не менших страждань. Стаття 3 Конвенції має безумовний характер, а тому повинна виконуватись на всіх рівнях державного управління і бути нагальною задачею для держави. Потрібно підкреслити, що аналогічні норми про заборону катувань, з деякими особливостями їхнього формулювання, закріплені також в ряді інших міжнародно-правових документів, наприклад, в статті 7 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [8], де передбачено, що нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також у ст. 5 Загальної декларації прав людини [2]

Не зважаючи на те, що Україна вже 23 роки є учасницею Конвенції, на практиці часто зустрічається порушення конвенційних норм з боку державних органів. Підтвердженням цього, є кількість скарг, які щороку року отримує Європейський суд з прав людини. За статистичними даними у 2018 році Україна посіла 4 місце за кількістю справ в ЄСПЛ. На розгляді в Європейському суді з прав людини станом на кінець 2018 року перебувало понад 7200 скарг, відповідачем у яких зазначена Україна. Значну частину таких скарг становлять скарги на порушення статті 3 Конвенції – катування, нелюдське та таке, що принижує гідність покарання та поводження. Справи щодо України за статтею 3 Конвенції стосуються різноманітних аспектів: неналежного поводження з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування («Афанасьєв проти України» [12], «Геннадій Науменко проти України» [13]; неналежних умов тримання під вартою («Віслогузов проти України» [14], «Данкевич проти України» [15], «Коваль проти України» [16] та ін.); незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги («Кучерук проти України» [17] та інші.

Суддя ЄСПЛ у відставці, д.ю.н., проф. В.Буткевич зазначає, що у практиці ЄСПЛ можна виявити констатацію недотримання зобов'язань у трьох основних категоріях порушень матеріального характеру: 1) неналежного поводження правоохоронних органів навмисного характеру (під час арешту і після, під час допиту в поліції, фізичне і психологічне насильство стосовно осіб, які знаходяться під вартою, а саме: з'валтування, каліцтва, переломи, насильницьке годування без потреби, одягання мішка на голову, позбавлення сну і т.п.); 2) неналежне поводження під час законних або незаконних дій посадових чи службових осіб держави (визнання, екстрадиція в країну, де заявникам загрожує застосування дій, що порушують ст. 3 Конвенції; тілесні покарання, навмисне знищення майна, неповідомлення рідним місця тримання під вартою чи ув'язнення та ін.); 3) неналежне поводження як результат упущень чи бездіяльності посадових і службових осіб держави (ненадання медичної допомоги, що призвело до тяжких наслідків, незвільнення ув'язненого через

халатне ставлення до обов'язків, коли термін ув'язнення закінчився та ін.) [5].

На нашу думку, це питання є надзвичайно актуальним в наш час, оскільки його дослідження не лише привертає увагу до свавілля державних органів, і, таким чином, сприяє його зменшенню, а й наголошує на тому, що важливою є не лише сама констатація факту порушень Конвенції з прав людини, а й те, як це впливає на справу й подальше відбування покарання. Яскравим прикладом цього є справа «Каверзін проти України» [11], яка стала в свій час резонансною. Громадянина Каверзіна (далі – заявник) 12 січня 2001 року було затримано за підозрою у вчиненні декількох вбивств за обтяжуючих обставин та розбою. Під час затримання до заявника було застосовано силу. Після затримання заявника було доставлено до відділу міліції, де його, як стверджувалося, катували невідомі працівники міліції з метою отримання зізнання у вчиненні ним злочинів, щодо яких його підозрювали. Згідно з твердженнями заявника, під час такого жорстокого поводження, яке тривало ще декілька днів, він отримав ушкодження очей, наслідком якого зрештою стала повна втрата зору. Наступного дня заявника було доправлено до Харківської лікарні швидкої допомоги, де його оглянули травматолог, хірург та нейрохірург. Заявникові було зроблено рентгенографію черепа, а також взято аналізи крові та сечі. У нього також були виявлені синці на грудях, у зоні попереку та нирок, а також на м'яких тканинах обличчя та на потилиці. Лікарі рекомендували додаткове обстеження заявника урологом та амбулаторний нагляд невропатолога. Протягом його тримання під вартою у Хмельницькому СІЗО заявник оглядався лікарями та проходив спеціалізоване офтальмологічне лікування у вересні й жовтні 2001 року, а також у серпні, вересні і в листопаді 2002 року. Декілька разів його доправляли до громадських лікарень для медичних обстежень. Лікарі дійшли висновку, що заявник не потребував проведення хірургічної операції на очі та міг отримати необхідне лікування у СІЗО. 23 вересня 2002 року за вказівкою суду першої інстанції медична комісія встановила, що заявник став повністю сліпим та, відповідно, належав до найвищої офіційно встановленої в Україні групи інвалідності. Лікарі дійшли висновку, що заявник потребував стороннього догляду для забезпечення життєвих потреб.

В обґрунтуванні рішення, ЄСПЛ наводить ряд доповідей міжнародних установ відносно дотримання Україною статті 3 Конвенції. Зокрема, доповідь Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) від 1 грудня 2004 року: «Поводження з особами, позбавленими волі співробітниками оперативних відділів міліції, залишається джерелом серйозної стурбованості КЗК і зараз, через чотири роки після його першого візиту до України. Знову було отримано безліч

скарг на фізичне жорстоке поводження під час затримання, особливо у ході допитів». Безсумнівно, одним з найбільш ефективних засобів запобігання жорстокому поводженню з особами, позбавленими волі, є ретельне розслідування компетентними органами всіх скарг на таке поводження і, у разі потреби, відповідне покарання винних. Це матиме сильний стримуючий ефект. Навпаки, якщо компетентні органи не будуть належним чином реагувати на скарги, співробітники міліції, схильні до жорстокого поводження, незабаром повірять у свою безкарність. У зв'язку з цим, треба з сумом зазначити, що делегація КЗК знову чула скарги, що прокурори й судді не звертають уваги на заяви про жорстоке поводження, навіть якщо в потерпілого є наявні ушкодження. Це підтверджується і цифрами, наданими Генеральною прокуратурою України. Протягом перших 10 місяців 2002 року українські прокурори не порушили жодної кримінальної справи проти співробітників правоохоронних органів за статтями 126 (образа й побой) і 127 (катування) Кримінального кодексу. КЗК дійшов подібних висновків і стосовно тверджень щодо жорстокого поводження з боку працівників міліції та відсутності ефективного розслідування таких випадків у своїх доповідях за результатами візитів до України з 9 до 21 жовтня 2005 року (пункти 15-38 доповіді 2005 року) та з 9 до 21 вересня 2009 року (пункти 12-25 доповіді 2009 року). У попередніх зауваженнях стосовно свого візиту до України з 29 листопада по 6 грудня 2011 року, оприлюднених 12 березня 2012 року, КЗК зазначив, що «явище неналежного поводження з боку працівників міліції залишається широко розповсюдженим та що особи несуть серйозний ризик бути підданими неналежному поводженню, коли перебувають в руках міліції (зокрема, якщо вони швидко не зізнаються у вчиненні злочинів, у скоєнні яких вони підозрюються)»[18].

26 вересня 2007 року Комісар Ради Європи з прав людини оприлюднив доповідь за результатами свого візиту до України з 10 до 17 грудня 2006 року, в якій він, *inter alia*, зазначив, що «практично всі, з ким розмовляв Комісар, в тому числі й керівники політичних груп у Верховній Раді, представники правоохоронних органів і неурядових організацій, підтвердили, що катування є дуже поширеним явищем в Україні» (пункт 44 доповіді від 26 вересня 2007 року). Під час свого візиту у листопаді 2011 року Комісар Ради Європи з прав людини зробив у цьому контексті такі спостереження (пункт 93 доповіді, оприлюдненої 23 лютого 2012 року): «Жорстоке поводження з боку міліції щодо осіб, які знаходяться під вартою, в Україні є постійною проблемою, яка піднімалася в низці доповідей Комітету з попередження тортур Ради Європи. Звіти міжнародних неурядових організацій вказують на те, що це явище підтримується культурою безкарності міліції. Заявники, які висувають добре обґрунтовані звинувачення щодо серйозних порушень, часто отримують стандартну відповідь, що «докази вчинення злочину відсутні».

Утім, про переважну більшість випадків, як серйозних, так і незначних, державним органам не повідомляють взагалі, тому що жертви бояться помсти з боку міліції або не вірять у те, що будуть вжиті будь-які заходи» [18].

Стурбованість з приводу «продовження існування широко розповсюдженого застосування катувань» було висловлене Комітетом ООН з прав людини в його заключних зауваженнях щодо України, оприлюднених у листопаді 2001 року. На своїй тридцять восьмій сесії (30 квітня - 18 травня 2007 року) Комітет ООН проти катувань розглянув п'яту періодичну доповідь щодо України. У відповідних витягах з його висновків зазначається таке: «Комітет глибоко стурбований твердженнями про катування підозрюваних і жорстоке поводження з ними під час тримання під вартою, а також розповсюдженою інформацією про порушення, які мають місце в період між затриманням і доставлянням затриманого до судді, що не забезпечує затриманим достатніх правових гарантій... Комітет стурбований тим, що розслідування скарг на катування і жорстоке поводження не ініціюється вчасно і не проводиться об'єктивно й ефективно, зокрема, через проблеми, пов'язані із подвійною роллю Генеральної прокуратури, яка уповноважена: 1) підтримувати державне обвинувачення і 2) здійснювати нагляд за належним проведенням розслідування. Комітет звертає увагу на конфлікт інтересів між цими двома повноваженнями, що приводить до відсутності незалежного контролю у випадках, коли розслідування Генеральна прокуратура не ініціює. Крім того, відсутні відомості про роботу Генеральної прокуратури, такі як статистика кримінальних розслідувань, обвинувачень і вироків, як, мабуть, відсутній і механізм збирання цієї інформації. Комітет стурбований існуючою системою розслідування, за якою головним видом доказів для обвинувачення служать визнавальні показання, що створює умови, сприятливі для застосування до підозрюваних катувань і жорстокого поводження з ними. Комітет шкодує, що держава-учасниця не досить чітко встановила ті правові положення, які б гарантували те, що будь-які свідчення, отримані під катуваннями, не приймалися б як докази у будь-якому провадженні, як передбачається Конвенцією. [11]»

У своїй доповіді 2002 року про порушення прав людини Міжнародна Гельсінська федерація з прав людини навела такі результати спостережень щодо України: «Практика катувань та жорстокого поводження з боку правоохоронців продовжувала своє існування, як і в попередні роки, а порушники рідко притягувалися до відповідальності. Як повідомляють, працівники міліції завдавали затриманим ударів руками і ногами та застосовували до них різноманітні методи катувань, включаючи удушення. Перевірки випадків стверджуваних порушень з боку працівників міліції були повільні та неповні. Згідно з відомостями Уряду було офіційно зафіксовано

близько 185 випадків зловживання правоохоронцями владою у той час, коли у таких злочинах у 2000 році було обвинувачено приблизно 200 працівників міліції. Як повідомляють, протягом 2001 року Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, за повідомленнями, отримав більше ніж 300 скарг на порушення працівниками міліції прав людини, при цьому 50 з них стосувались фізичного та психологічного примусу» [18]

Оцінивши всі докази, ЄСПЛ зробив висновок, що скарги заявника стосуються як матеріального, так і процесуального аспекту статті 3 Конвенції. 1. Щодо матеріального аспекту, Суд зазначає, що версії сторін збігаються в тому, що тілесні ушкодження, про які йдеться у скарзі, зокрема, травму очей, заявник отримав під час сутички з працівниками міліції. Ці тілесні ушкодження, які спочатку кваліфікували як легкі, виявилися настільки серйозними, аби становити поведження, заборонене статтею 3 Конвенції. 2. Неодноразові звернення заявника до судів, які розглядали його кримінальну справу, зі скаргами на те, що зізнання у вчиненні злочину було отримано від нього в результаті катування, не були розглянуті ані в контексті оцінки допустимості цих визнавальних показань, ані в контексті окремої перевірки. Суди відхилили ці скарги заявника як необґрунтовані, спираючись виключно на постанову прокурора від 26 січня 2001 року. Беручи до уваги вищезазначене, Суд вважає, що національні органи не виконали свого обов'язку розслідувати скарги заявника про катування. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції. 3. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, немає переконливих доказів щодо обставин, за яких заявник зазнав тілесних ушкоджень, зокрема, щодо того, яким саме був характер застосованої до заявника сили і ступінь її застосування. Втім, беручи до уваги відповідні медичні докази і доводи сторін, Суд вважає встановленим, що всю відповідальність за тілесні ушкодження заявника несе міліція. Лише цього висновку Суду достатньо, щоб констатувати порушення статті 3 Конвенції, незалежно від того, чи були заподіяні тілесні ушкодження під час затримання заявника, чи згодом під час допиту його в міліції. 4. Водночас, Суд не може не прийняти до уваги інформацію, яка, певною мірою, наводить на думку, що тілесні ушкодження були заподіяні заявникові не лише під час затримання 12 січня 2001 року. З цього приводу Суд надає особливого значення висновкам медичного експерта від 19 січня 2001 року проте, що деякі тілесні ушкодження виникли у заявника за 3-4 дні до моменту обстеження, тобто їх було заподіяно 14 або 15 січня 2001 року. Крововиливи в білкові оболонки очей не були зафіксовані під час першого медичного обстеження заявника 13 січня 2001 року і все ж надалі було встановлено, що вони є наслідком проникаючого поранення. 5. Суд вважає, що характер і особлива тяжкість тілесних

ушкоджень заявника свідчить про те, що їх було заподіяно заявникові умисно. Мета жорстокого поводження із заявником полягала у спричиненні йому сильного болю і страждань для того, аби домогтися від нього зізнання у вчиненні злочинів, в яких він підозрювався. 6. Суд повторює, що надання необхідної медичної допомоги особам у місцях тримання під вартою є обов'язком держави. Встановлюючи те, чи виконали державні органи свої обов'язки з надання медичної допомоги особі, яка перебуває під вартою і під їхнім контролем, Суд має оцінити якість медичних послуг, наданих такій особі з урахуванням стану її здоров'я та «практичних вимог ув'язнення», і, якщо її було позбавлено адекватної медичної допомоги, з'ясувати, чи становило це нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження на порушення статті 3 Конвенції. Суд надає особливого значення тому факту, що з боку державних органів відповідної реакції на зазначену травму не було протягом шести місяців з моменту її виявлення в січні 2001 року. Уряд не надав пояснень щодо затримки надання заявникові необхідної медичної допомоги. Відповідно мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з ненаданням заявникові з січня до вересня 2001 року адекватної медичної допомоги з приводу отриманої ним травми очей.

У зв'язку з цим суд, одноголосно постановив, що було порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з катуванням заявника працівниками міліції, зв'язку з непроведенням органами влади ефективного розслідування за скаргою заявника на катування, у зв'язку з ушкодженням ока заявника, у зв'язку зі стверджуваною відсутністю адекватної медичної допомоги під час тримання заявника під вартою з вересня 2001 року до грудня 2008 року, у зв'язку із застосуванням до заявника наручників в Дніпропетровській колонії. Суд також постановив виплатити заявнику 40 тисяч євро відшкодування моральної шкоди. ЄСПЛ, таким чином, визнав порушення статті 3 Конвенції не лише при затриманні заявника, а й при подальшому розслідуванні та відбуванні покарання. І, на жаль, це не єдиний випадок такого поводження органів державної влади стосовно підозрюваних та підсудних.

Через кілька років після прийняття рішення Європейським судом на користь Каверзіна Апеляційний суд Вінницької області звільнив 43-річного Каверзіна від відбування покарання. Зокрема, в рішенні казано наступне: «Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 15 травня 2012 року у справі "Каверзін проти України" встановлено порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод у зв'язку з катуванням заявника працівниками міліції; порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з непроведенням органами влади ефективного розслідування за скаргою заявника на катування; порушення статті 3 Конвенції через відсутність у період з січня по вересень 2001 року адекватної медичної допомоги у зв'язку з пошкодженням ока;

порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із застосуванням до заявника наручників у Дніпропетровській колонії».

Отже, можна зробити висновок, що свавілля державних органів, яке виявляється в перевищенні владних повноважень, застосуванні фізичного та психологічного насильства до затриманих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних та ув'язнених є не тільки констатацією жорстокості та всюдозволеності державних органів, а й може стати підставою для звільнення від відбування покарання за медичними рекомендаціями, що порушує принцип невідворотності кримінального покарання. Також, не варто забувати, що за кожним таким рішенням, прийнятим на користь заявника, в якому констатується порушення норм Конвенції з боку держави України, йде справедлива сатисфакція завданої моральної чи матеріальної шкоди. За даними звіту Комітету міністрів Ради Європи лише за 2017 рік Європейський суд з прав людини присудив позивачам проти України майже 1 млрд 200 млн євро "справедливої компенсації". Тому, якщо не боротись зі свавіллям державних органів, значна частина державних коштів буде виплачуватись як сатисфакція за рішеннями ЄСПЛ.

Також показовою є справа «Медяніков проти України». Заявник скаржився на зараження туберкульозом і гепатитом С під час тримання його під вартою та на ненадання належної медичної допомоги у зв'язку з цими захворюваннями, стверджував, що під час тримання під вартою він не отримував необхідну медичну допомогу та лікування від туберкульозу та гепатиту С. Він також заперечував правдивість доводів Уряду щодо наданого йому лікування. Він наголошував, що усі доводи Уряду стосовно його скарг на стан здоров'я супроводжувалися висновками про «поліпшення» та «одужання». Щодо лікування гепатиту у Стрижавській виправній колонії № 81 заявник зазначив, що насправді лікування складалося з підтримуючої терапії, а деякі лікарські засоби, які він міг приймати, надавалися його родичами. Насамкінець він зазначив, що у 2007-2008 роках він не отримував жодного лікування від туберкульозу. Уряд стверджував, що протягом усього періоду тримання під вартою заявник перебував під постійним медичним наглядом та отримував медичну допомогу і лікування. Уряд також наголосив, що лікування було належним, оскільки заявник відчував полегшення наприкінці кожного курсу.

Головними підставами для висновку Суду у цих справах про ненадання заявникам належної медичної допомоги були відсутність оперативності та необґрунтовані затримки у проведенні медичних обстежень, діагностуванні або початку лікування. Повертаючись до обставин цієї справи, Суд, перш за все, зазначає, що хвороби, на які страждав заявник, були достатньо серйозними, щоб вплинути на його повсякденну діяльність. Отже, він міг зазнати значного занепокоєння щодо того, чи була належно надана йому медична допомога. Суду не

була надана повна медична документація заявника. Однак заявник в обґрунтування своєї скарги за статтею 3 Конвенції надав інформацію щодо лікування, яке він отримував під час тримання під вартою, та підтвердив її, *inter alia*, витягами з його медичної картки. Уряд не надав медичних доказів на підтримку своїх тверджень про належність наданої заявнику медичної допомоги. Суд також зазначає, що лікування заявника, як вбачається, триває, і протягом одинадцяти та шести років він лікувався від туберкульозу та гепатиту С відповідно. На думку Суду той факт, що лікування заявника тривало протягом такого значного періоду часу, свідчить, що воно не супроводжувалося комплексною терапевтичною стратегією відповідно до вимог статті 3 Конвенції. Таким чином, наявна у справі інформація не дозволяє Суду вважати, що заявник отримував належне лікування від туберкульозу та гепатиту С. У світлі викладеного Суд доходить висновку, що надана заявнику медична допомога була неналежною. У результаті неналежності наданої йому медичної допомоги заявник зазнав страждань або труднощів, які перевищують невідворотний рівень страждання, притаманний триманню під вартою, а його гідність була принижена. Тому, Суд постановляє, що було порушено статтю 3 Конвенції, та постановив виплату заявнику компенсації.

Не зважаючи на статистичні дані, за якими Україна посідає вже четверте, а не перше місце по кількості справ в Європейському Суді, ситуація із дотриманням конвенційних норм не покращується, органи державної влади і надалі застосовують незаконні, антигуманні методи в своїй діяльності, кількість справ зменшується лише за рахунок списання аналогічних справ.

Висновки. Людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Заборона катувань, нелюдського та жорстокого поводження є важливою та необхідною умовою забезпечення природного людського права на повагу до гідності. Свавільля державних органів, яке виявляється в перевищенні владних повноважень, застосуванні фізичного та психологічного насильства до затриманих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних та ув'язнених є не тільки констатацією жорстокості та всюдозволеності державних органів, а й може стати підставою для звільнення від відбування покарання за медичними рекомендаціями, що порушує принцип невідворотності кримінального покарання. За кожним рішенням, прийнятим на користь заявника, в якому констатується порушення норм Конвенції з боку держави України, йде справедлива сатисфакція завданої моральної чи матеріальної шкоди. За даними звіту Комітету міністрів Ради

Європи лише за 2017 рік Європейський суд з прав людини присудив позивачам проти України майже 1 млрд 200 млн євро "справедливої компенсації". Тому, якщо не боротись зі свавіллям державних органів, значна частина державних коштів буде виплачуватись як сатисфакція за рішеннями ЄСПЛ. Визначено, що одним з найбільш ефективних засобів запобігання жорстокому поводженню з особами, позбавленими волі, є ретельне розслідування компетентними органами всіх скарг на таке поводження і, у разі потреби, відповідне покарання винних.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Міжнародний документ. Рада Європи від 04.11.1950 р, № 995_004. Офіційний вісник України. 1998 р. № 13. Ст.. 270.
2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р., № 995_015. Офіційний вісник України. 2008 р., № 93, Ст. 89.
3. План дій для України на 2018-2021 pp.: Рада Європи URL:<https://rm.coe.int/coe-action-plan-for-ukraine-2018-2021ukr/1680925bec>
4. Рабинович П.М., М.І. Хавронюк Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ. Атіка. 2004. 464 с.
5. Буткевич В. Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄСПЛ та застосування основних стандартів. В кн.: Європейський суд з прав людини. Судова практика. с. 850.
6. Лукашева Е. А. Права человека: учеб. для вузов Москва. НОРМА ИНФРА. 1999. 573 с.
7. Конституція (Основний Закон) України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ. Організація Об'єднаних Націй від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

9. Опосьська Н. М. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с.

10. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018

11. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Міжнародний документ. Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1984, № 995_085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

12. European Court of Human Rights. Case of Afanasyev v. Ukraine (5 April 2005) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171863>.

13. European Court of Human Rights. Case of Naumenko v. Ukraine (10 February 2004) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125702>.

14. European Court of Human Rights. Case of Visloguzov v. Ukraine (20 August 2010) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172050>.

15. European Court of Human Rights. Case of Dankevich v. Ukraine (29 April 2003) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125658>.

16. European Court of Human Rights. Case of Koval v. Ukraine (19 October 2006) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125697>.

17. European Court of Human Rights. Case of Kucheruk v. Ukraine (6 September 2007) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119781>.

18. European Court of Human Rights. Case of Kaverzin v. Ukraine (15 August 2012) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110895>

19. European Court of Human Rights. Case of Medyanikov . Ukraine (19 February 2019) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192321>